

ADALET

Tahir Tural

I- Konunun Plânı

- A- Adaletin manası
- B- Kavram olarak adalet
- C- Kur'ân'da Adalet
- D- Sünnette adalet
- E- İslam tarihinde adalet olgusu
- F- Sosyal hayatta adaletin önemi ve çeşitleri
 - 1-Kurumsal adalet (Devlet ve organlarında adalet)
 - 2-Ferdi adalet;
 - a-kendisine karşı,
 - b-aile ve çocuklarına karşı,
 - c-çevresinde var olan insan, hayvan ve doğaya karşı

II- Konunun açılışı ve işlenişi

Adaletin mana ve kavramı aktarılarak konuya giriş yapılır. Sonrada Kur'ân ve sünnette adaletin açılımı misallerle izah edilir. Sosyal hayatta adalet ve önemi, adaletin gösterilmesi gerekli olan alanlar maddeler halinde kısaca arz edilir. Adaletin hayatın bütün alanlarında lazım olduğunu gösteren birkaç hadisle konu özetlenerek sunuma son verilir.

III- Konunun özet sunumu

Adalet: Düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik anlamlarındadır.¹ Geniş kapsamlı bir kavram olan adâletin zıttı zulüm, hıyanet ve insafsızlıktır.

Adalet, sadece devlete ve yöneticilere has bir olgu değildir. Adalet, hukuki, içtimai ve ahlakı alanların hepsini kapsar. Bu bağlamda adalet “kişinin kendine, ailesine ve çevresinde yer alan insan, doğa ve hayvanlara karşı görevlerini ve haklarını yerine getirmesidir. Peygamberimiz (s.a.)’in hadislerinde “Hükmünde, ailesine karşı ve velayeti altında olanlar hakkında adil davrananlar, kıyamet gününde nurdan minberler

1 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1/341; Şamil İslam Ansiklopedisi, Md. Adalet

üzerindedirler”² geçen adalet, bu geniş boyutuyla ele alınan adalettir. Çünkü adalet, kişinin görevlerini yerine getirmesi ve haklarını almasıdır. Bu itibarla kişi hem kendine karşı hem de aile efradına karşı, ayrıca yöneticiler emri altında olan memur, işçi ve halklara karşı görevlerini adil ve dengeli bir şekilde yerine getirmek zorundadırlar. Aksi takdirde kendisine emanet edilen “nefsi, ailesi ve emri altında bulunanlara” zulmetmiş olurlar.

İslam Dini’nde adalet: İslam dininin her alandaki temel kaynaklarından olan, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu konuda bir çok emir ve tavsiyeler bulunmaktadır. Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "De ki, Rabbin adaleti emretti." (7/29), "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder." (16/90), "Allah size, mutlaka emanetleri (görev ve vazifeleri) ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." (4/58), "Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan kendiniz, ana - babanız ve akrabanız aleyhinde olsa da Allah için şahitlik eden kimseler olun." (Nisa, 4/135)

Bunlar ve bunlara benzer daha birçok ayet-i kerimede adalet kavramının sadece müslüman olanlara değil, kültür, bilgi, mevki, cinsiyet, ırk, dil ve din farkı gözetmeden bütün insanlara, sadece insan oldukları için, aynı değer ve ölçüde uygulanması emredilmiştir. Allâh Teâlâ şöyle buyurmuştur:”Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut sâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”Nisa, 4/135

İslam tarihinin her safhası ve dönemi, Resûlüllah'ın, sahabelerinin ve onlar gibi dini doğru anlamış ve hayatına tatbik etmiş kişi ve toplumların bu tarz düşünce ve uygulamalarının örnekleri ile doludur. Öyle ki, Adalet kavramı, islam toplumuna, "Adalet Mülkün Temelidir. " özdeyişi ile mal olmuştur. Resûlüllah'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer, bu anlamda adalet ile sembolleşmiş bir şahsiyet olmuştur. İslâm bu anlamda her ferdin ve her toplumun karşılıklı olarak işlerinde değişmez bir ölçü şeklinde yerini almış, istek ve heveslere yer vermemiş, sevgi ve nefretlere uymamış, akrabalık ve yakınlık gözetilmemiş, zengin-fakir, kuvvetli - zayıf ayırımı yapılmamıştır.

Bir gün Kureyş kabilesinden asil bir kadın hırsızlık yapmıştı. O kadını cezalandırmaması için Ashabdan Üsameyi Peygamberimize gönderdiler. Bu duruma kızan ve üzülen Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: "Nasıl oluyor da bazı kimseler, Allah'ın kanunu karşısında aracı olmaya kalkışıyorlar. Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden asil, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca, onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca, onu cezalandırıyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da cezasını verirdim."³ Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber, adalet konusunda aracı olmak isteyenleri çok yakını da olsa sert bir şekilde reddetmiş, suçluya layık olduğu cezasını vermekte en ufak bir tereddüt göstermemiştir. Zira adalet dünyadan kalkarsa, insan hayatına değer verecek bir şey kalmaz. Ayrıca ülkeler kılıçla alınır ama adaletle korunur. "Allah insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder." (en-Nisâ, 4/58) İlâhî emrinin hikmeti gayet açıktır.

Adaletin İslâm toplumunda, yönetimde, muhakemelerde ve insanlar arası ilişkilerde tam anlamıyla uygulanması zorunludur. Çünkü adalet mülk'ün temelidir. Adaletin olmadığı cemiyetlere zulüm, anarşi ve terör hâkim olur. Toplumsal isyanlar çıkar, mahkemelere, devlete hatta fertlerin birbirlerine olan güveni kaybolur. Kendilerini koruma ve haklarını elde etme peşine düşeceklerdir. Kan davaları ve ihkakı hak peşinde koşan bu cemiyetlerde yıkılıp tarihe karışacaktır. Bu hususta peygamberimiz bizleri uyarmıştır. "Bir kavmin (devlet, mahkeme, aile ve fertleri arasında) hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan dökümü yaygınlaşır"⁴.

Hz. Peygamber (s.a.)'in adalet ve adaletle hükmedenler hakkında birçok hadîs buyurmuşlardır: "Adil devlet başkanı ve idareciler mahşer yerinde Allah'ın yüce lûtfuna ve himâyesine mazhar olacakların öncüleridir."⁵

Hz. Ömer, hilâfeti döneminde ashaptan Übey b. Ka'b ile aralarında bir konuda anlaşmazlık meydana gelmiş ve bu anlaşmazlığı çözmek üzere o dönemin Medine kadısı olan Zeyd b. Sâbit'e gitmişlerdi. Kadı olan Zeyd hemen devlet başkanı olan Hz. Ömer'e karşı saygılı davranıp ona oturması için yere bir minder sermişti. Fakat adil insan Hz. Ömer bu davranış karşısında şöyle demişti: "İşte bu davranışın, şimdi vereceğin hükümde yaptığın ilk adaletsizliktir. Ben davacımla beraber aynı yerde oturacağım."

3 Buhari, Hudud 11,12 c.8 s. 16; Müslim, Hudud, 8-9 c.2 s. 1315.

4 Muvatta, Cihad, 26 (II, 460)

5 Müslim, Sahih, İmare 5, 18 (1828) c.2 s.148

Sonra davacı Übey b. Ka'b davasını ileri sürünce Hz. Ömer bu iddiayı kabul etmedi. Bu durum karşısında Hz. Ömer'in yemin etmesi gerekiyordu. Kadı Zeyd İbn Sâbit, Übey'e şöyle dedi: "Gel Halife'ye yemin ettirme, onu bundan muaf tut. Davacı olduğun kişi bir başkası olsaydı sana böyle bir feragatten söz etmezdim." Bu teklifi duyan Hz. Ömer son derece kızarak böyle bir ayrıcalığı kabul etmeyip derhal yemin etti. Sonra da Zeyd b. Sâbit hakkında şöyle dedi: "Halife ile herhangi bir müslüman hakkında eşit davranmasını öğrenmedikçe ona dava götürülmemelidir."⁶

İslâm'da adaleti gerçekleştirmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Rasulullah davalara bizzat kendisi bakmıştır. Bu durum ikinci halife Ebu Bekir (rh.a.) zamanında da böyle devam etmiş, Hz. Ömer zamanında ise İslâm toprakları oldukça genişlediğinden bazı sahâbiler kaza işleriyle görevlendirilmiş ve birer kadı olarak vazife görmüşlerdi.

Divânü'l-Mezâlim, Şurta ve Hisbe gibi teşkilâtlarla haksızlıklar önlenmeye ve adalet dağıtılmaya çalışılmıştı. Eyyubiler Mısır'da "Dâru'l Adl"adıyla bir adalet dairesi meydana getirmişler ve yanlarına bazı müşavirler de alarak bu mahkemeye bizzat başkanlık etmişlerdir. Osmanlılar zamanında 'adliye teşkilatı' ise düzenli bir şekilde kurulup yaygınlaştırılmıştır.

IV- Konu işlenirken başvurulabilecek bazı ayetler

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ
يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin isleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ
إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلُؤْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ
اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Ey iman edenler adaleti ayakta tutarak Allah için şahitlik* edenler olun. Kendinizin, ana ve babanızın aleyhinde bile olsa (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Adaleti yerine getirebilmek için hevâ ve

6 Şamil Ansiklopedisi, Md. “Adalet”

7 Nahl, 16 /90

hevesinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, Allah yaptıklarınızdan haberdardır."⁸

V- Konu işlenirken başvurulabilecek bazı hadisler

قال رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا، إِمَامٌ عَادِلٌ. وَأَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ، وَأَبْعَدَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ جَائِرٌ".

Peygamber (s.a.s.): "Kıyâmet gününde insanların Allah'u Teâlâ'ya en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır. " buyurmuşlardır.⁹

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: وَلَا حَكَمَ قَوْمٌ بَعِيرٍ الْحَقِّ إِلَّا فَشَا فِيهِمُ الدَّمُ

“Bir kavmin (devlet, mahkeme, aile ve fertleri arasında) hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan dökümü yaygınlaşır”¹⁰

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ عَنِ يَمِينِ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وُلُّوا

“Peygamberimiz (s.a.)’in hadislerinde “Hükümünde, ailesine karşı ve velayeti altında olanlar hakkında adil davrananlar, kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedirler”¹¹

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَأَبْغَضَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ جَائِرٌ

Peygamber (s.a.s.): "Kıyâmet gününde insanların Allah'u Teâlâ'ya en sevgili olanı ve Allah'a en yakın bulunanı adil devlet başkanıdır. Kıyâmet gününde insanların Allah'a en sevimsi ve makamca da Allah'tan en uzak bulunanı zalim devlet başkanıdır.¹²

8 Nisa, 4/135

9 Tirmizî, Ahkâm, 4 (1329) c.3 s.617

10 Muvatta, Cihad 26 (2, 460)

11 Müslim, Sahih, İmaret 5 (1827) c.2 s. 1458

12 Tirmizi, Sünen, Ahkam 4 / 1344 c.3 s.617

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أُسَامَةَ كَلَّمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي امْرَأَةٍ فَقَالَ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا يُقِيمُونَ الْحَدَّ عَلَى الْوَضِيعِ وَيَتْرُكُونَ الشَّرِيفَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ فَعَلَتْ ذَلِكَ لَقَطَعْتُ يَدَهَا

“Bir gün Kureyş kabilesinden asil bir kadın hırsızlık yapmıştı. O kadını cezalandırmaması için Ashabdan Üsameyi Peygamberimize gönderdiler. Bu duruma kızan ve üzülen Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: [Nasıl oluyor da bazı kimseler, Allah’ın kanunu karşısında aracı olmaya kalkışıyorlar. “Sizden öncekilerin mahvolmasının sebebi şudur: İçlerinden asil, ileri gelen birisi hırsızlık yapınca, onu serbest bırakıyor, zayıf ve fakir bir kimse hırsızlık yapınca, onu cezalandırıyorlardı. Allah’a yemin ederim ki Muhammed’in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da cezasını verirdim.”]¹³

IV- Yaralanılabilecek bazı kaynaklar

- 1- Konu aktarılırken başvurulacak bazı ayetler: Nisa, 4/135; en-Nisâ, 4/58; Maide, 5/42; Maide, 5/8; Nisa, 4/58
- 2-Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- 3-Şamil İslam Ansiklopedisi
- 4-İ. Canan, Hadis Ansiklopedisi
- 5-Macid Hadduri ; trc. Selahattin Ayaz, İslamda adalet kavramı